

ДОЛЯ ДИТИНИ-СИРОТИ У ТВОРЧОСТІ Ч.ДІККЕНСА (ЗА РОМАНОМ «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»)

Англійський письменник Чарльз Діккенс увійшов у світову літературу як художник-реаліст, майстер тонкого психологічного аналізу, широкої соціальної типізації, життєрадісного гумору і нищівної сатири. Його проза стала художнім символом Англії Вікторіанської доби. Визнання прийшло до письменника вже після першого оповідання і не залишало до останніх днів, хоча сам митець, його погляди і творчість змінювалися. Секрет популярності англійського реаліста заключався у тому, що він гостро відчув зміни в житті Англії, став виразником сподівань і прагнень тисяч людей.

Вивченню творчості Чарльза Діккенса було присвячено ряд ґрунтовних літературознавчих праць Лібман З., Сільмана Т., Тугушева М., Донавана Ф., Адріана А., Генієвої Є. та інших. У них зверталася увага на розгляд складного життєвого та творчого шляху митця, авторську концепцію у творах, індивідуальну манеру та стиль автора. Актуальність даної роботи обумовлена недостатнім висвітленням особливостей внутрішнього світу героїв-дітей в автобіографічних романах англійського письменника.

Мета статті – зробити спробу проаналізувати внутрішній світ маленької людини, умови її проживання, виховання та формування світогляду на різних життєвих етапах (за романом «Пригоди Олівера Твіста»).

Тема дитинства – одна із головних у творчості Чарльза Діккенса. Світ дітей особливий і разом із тим невід’ємний від світу дорослих, він дуже тендітний і потребує посиленої турботи. Такий світ уперше в світовій літературі і було відкрито та створено англійським митцем. Нерідко очима дітей письменник дивився на світ, оцінював різні сфери суспільного життя, людей та природу, і судив про все мірою їхнього душевного стану. Автор дитячими образами впливав на читача. Особливе зацікавлення Діккенса дитячим та юнацьким віком було викликане його власними ранніми переживаннями, розумінням обездоленого дитинства і співчуттям йому.

У дитинстві прозаїк бачив знущання багатіїв над його батьками. Джон Діккенс разом з Елізабет жили легко і бездумно, через що життя їхніх численних дітей ускладнювалося бідністю та нестатками. Батько разом зі своєю родиною потрапив до боргової в’язниці Маршалсі. Малий Чарльз змушений був заробляти собі на прожиття: *«Батько сів у в’язницю за борги і залишив родину без засобів до існування. Мені рано довелося вступити в життя, з 12 років я змушений був заробляти на хліб...»*. [3, 25]. Щоб вижити, він влаштувався працювати на фабрику по виробництву вакси. На цій роботі хлопець страждав і фізично (від непосильної монотонної праці), і духовно (йому було принизливо знаходитися поруч із невігласами, які за своє життя не

прочитали жодної книги). *«Ніякими словами не можна передати мої душевні страждання. І працювали тоді навіть діти! По 16 годин на добу..»*, - згадував пізніше письменник.[3, 25] Молода людина мріяла про освіту, про справжню професію, проте становище родини не дало змоги вчитися. Навіть улюблені книги довелося продати. Саме цей період у його житті був таким важким, що, ставши дорослим, Діккенс боявся і не хотів про нього згадувати. Але, незважаючи на приниження, знуцання та матеріальні нестатки, майбутній письменник зростав вразливою дитиною і відзначався спостережливістю: бачив радісний навколишній світ, з любов'ю згадував свої іграшки, дитячі розваги, пригоди, стосунки із близькими людьми.

Зневірений у суспільних порядках, Діккенс вбачав краще майбутнє у вихованні та розвитку моральної та чесної особистості. Тому і писав про дітей, керуючись потребою змінити і покращити умови їхнього життя, праці, освіти, виховання. Майстер слова оспівав красу дитячої душі, чисті та високі поривання своїх маленьких героїв.

За висловами С.Цвейга, одного із дослідників творчості Ч.Діккенса, найкраще, що створив англійський романіст – це його юні персонажі, які з'являються майже у кожному романі. Автор розповів про них з моменту народження чи раннього дитинства і до моменту становлення дорослої людини.

Проблемі зображення життя дитини у великому та незнайомому місті, про її злигодні та страждання, формуванню світогляду прозаїк присвятив ряд романів: «Девід Копперфілд», «Крихітка Дорріт», «Ніколас Нікльбі», «Лавка старовини», «Холодний дім», «Пригоди Олівера Твіста» та інші.

Роман **«Пригоди Олівера Твіста»** (1838) був написаний під впливом вражень від «Закону про бідних» (1834). За цим законом безробітних розлучали із сім'ями силоміць, забирали до спеціальних притулків, так званих «робітних домів». Трагедія мешканців цих домів, особливо дітей, вразила Діккенса. Він збирався написати модернізований «шахрайський роман», у якому б злодії виявилися «благородними героями». Але на цей задум наклалася соціально-викривальна ідея і з'явився не зовсім звичайний пригодницький роман. У «Передмові до Олівера Твіста», написаній через три роки після першого видання роману, Діккенс підкреслив, що його головне завдання – показати «жорстоку правду», змалювати світ злодіїв і злочинців без прикрас. У даному романі він залишився вірний своїм творчим принципам.

Уїлсон, англійський письменник і один із дослідників творчості Ч.Діккенса, назвав роман «Олівер Твіст» - *«гострою соціальною сатирою, спрямованою не на окрему особистість, а на людину взагалі»*. [3, 26]. За жанром - це «роман виховання», але й водночас – перший роман критичного спрямування в англійській літературі ХІХ століття.

Головна тема – самотність дитини у жорстокому світі. Автор у творі торкнувся ряду важливих проблем: становлення особистості (історія молодої людини); показ страшних умов життя мешканців «робітних домів», зокрема трагедії дітей; зображення лондонського «дна», злочинного світу (побут злодіїв, їхні жорстокі та аморальні закони). На тлі цих складних проблем автор утвердив ідею добра і справедливості, висвітлив віру у краще майбутнє.

Важливою особливістю композиції та стилю роману стали численні авторські коментарі та роздуми про сучасне йому життя, діючі закони, місце і ролі дитини у жорстокому світі. Вони мали різне стилістичне забарвлення і містили гумористичні, іронічні, а то й саркастичні елементи. Чарльз Діккенс майстерно використав засіб «контрастного монтажу» (несподіване чергування сцен і швидка зміна часу та місця дії), а також лірико-гуманістичну тональність, що найбільшою мірою відповідала його задуму.

Головний герой – безрідний сирота і вихованець робітничого будинку Олівер Твіст. Народження Олівера оповите таємницею: батько невідомий, мати – молода дівчина, яка, народивши первістка, відразу померла, так і не назвавши свого імені. Дитина вижила на диво. Спочатку п'яний лікар та доглядачка залишили на ніч новонароджене дитя у холодній кімнаті. Згодом на ньому випробувала свою «систему виховання» місіс Манн, відома в околиці тим, що з кожних десяти її вихованців, виживало двоє. Хлопчик пройшов тяжку школу знущань. Він *«одразу зайняв своє місце приходської дитини, сироти з робітничого дому, покірливого голодного бідняка, який пройде свій життєвий шлях під градом ляпасів та ударів, зневажений усіма, ніде не зустрічаючи співчуття...»*. [2, 16]. Герой отримав ім'я та прізвище, вибір яких пояснив приходський бідл містер Бамбл: *«Ми даємо прізвища нашим вихованцям в алфавітному порядку. Останній був на літеру С – я його назвав Суобл. Цей був на літеру Т – його я назвав Твіст. Наступний буде Унуін. Я вигадав прізвища до кінця алфавіту і, коли дійдемо до літери S, розпочну все з початку..»*. [2, 20]. Перед читачами відкрився складний і жорстокий світ робітничого будинку, діти в якому дичавили від голоду, були жертвами віроломства та облуди. У цьому будинку існували свої усталені закони, дотримуватися яких змушений і Олівер: тяжке фізичне покарання за будь-яку незначну провину; отримання визначеної порції їжі, якої було недостатньо для повноцінного росту дитини; замість одягу – поношене порване лахміття; фізичне придушення будь-яких спроб вихованців виступити проти існуючих порядків.

Одного разу безвихідь штовхнула героя на відчайдушний вчинок. Малюк кинув виклик правителям притулку: дітям не вистачало харчів, і хлопець першим заговорив про це, попросивши каші: *«Олівер Твіст та його товариші протягом трьох місяців терпіли муки, повільно помираючи від голоду; нарешті вони стали такими жадібними і так здичавили від голоду, що один хлопчик...натякнув, що, якщо йому не додадуть каші, він боїться, щоб випадково вночі не з'їв хлопчика, який спатиме поряд... Порадилися, хто проситиме каші... Жереб вказав на Олівера...»*. [2, 23]. За такий необдуманий вчинок Олівера Твіста було жорстоко покарано, позбавлено вправ, необхідних для здоров'я, гарного товариства і духовної втіхи, негайно ув'язнено. А наступного ранку на воротах закладу з'явилося оголошення, згідно з яким *«будь-кому, хто побажає звільнити прихід від Олівера Твіста, пропонується нагорода у п'ять фунтів»*. [2, 25].

На прикладі робітничого будинку, у якому проживав герой, письменник викрив антигуманність, користолюбство установ, створених урядом для бідних. Він іронічно назвав заклад *«раєм з цегли та вапна, де все гра та ніякої*

роботи»[4;20], а містера Бамбла – «справжнім письменником» [2, 17]. Олівер Твіст, проживаючи до дев'яти років у складних умовах, не реалізував свій внутрішній потенціал, ріс боязкою, замкнутою дитиною, відстороненою від світу та людей.

Не витримавши знущань у робітному будинку, одного разу Олівер втік звідти. Але на цьому його страждання не припинилися. За іронією долі він опинився у жахливих нетрях столиці – на «дні» Лондона. Герой потрапив до ватаги злодіїв на чолі з євреєм Феджином, який відразу справив негативне враження на хлопця: «...Старий, зморщений єврей з рижим волоссям, яке спадало на його зле, неприємне обличчя...».[2, 61] Старий злодій згуртував навколо себе хлопчиків-підлітків і навчав їх «мистецтва» красти. Такі уроки були дуже дивними і мали вигляд театралізованої вистави: «Після сніданку, коли прибирали зі столу, веселий старий джентльмен, поклавши в одну кишеню штанив табакерку, в іншу – записну книгу...починав ходити по кімнаті. Він зупинявся, роблячи вигляд, ніби щось розглядає...Весь час двоє хлопчиків, його вихованців, слідували за ним, чекаючи слушного моменту, щоб пограбувати...» . [2, 65]. Олівер спостерігав за дійством, не відчуваючи того, що потрапив у небезпеку. Йому хотілося бути корисним, «вийти на роботу». Маючи наївний характер, хлопець і не підозрював, що заняття, яке він опановував, небезпечне. Вихованці Феджина бродили людними вулицями міста, знаходячи багатих людей і обкрадаючи їх. Кожного разу маленькі грабіжники могли потрапити до рук поліції і до в'язниці. Все награване добро переходило до рук єврея, який із роками розбагатів і став дуже жадібним.

Одного трагічного дня юний герой несвідомо став учасником злочину. Учні Феджина Плут та Чарлі Бейтс на одній із вулиць пограбували перехожого джентльмена, але винуватцем виявився Олівер. У результаті такого випадку дитина потрапила до рук поліції, на неї чекало покарання. Під час судового розгляду Олівер був настільки виснажений і слабкий фізично, що не міг навіть говорити. Суддя, вислухавши постраждалого містера Браунлоу, виніс вирок: «...Його присудили до трьохмісячного ув'язнення і, зрозуміло, до важких фізичних робіт...».[2, 75]. Діккенс-гуманіст, даючи шанс своєму героєві переосмислити пережите, ввів образ продавця книг, який бачив справжніх розбійників і зміг виправдати хлопця. Добрий містер Браунлоу повірив розповіді хлопця про нього невинність, врятував його і наказав «не давати ходу цій справі». [4, 80]. Він щиро пожалів Олівера та попросив «не ображати його». [2, 81]. Джентльмен забрав дитину до власного будинку, поручивши своїх покоївці доглядати за ним: «...за ним доглядали з безкінечною ніжністю і турботою...».[2, 77].

Письменник яскраво показав вдячність дитини за турботу про неї. Олівер усім серцем полюбив містера Браунлоу та місіс Бедуїн, хотів якось віддячити їм, бути корисним, не розчарувати: «Це були найщасливіші дні – дні оздоровлення Олівера. Все навколо було мирним, чистим і акуратним. Після пережитих днів, йому здавалося, ніби він у раю...»[2, 92]. Таким чином, на кожному етапі життя Олівера, до зустрічі з містером Браунлоу, використовують як засіб наживи. Хлопця обкрадають, змушують працювати, годують стравами,

що «ними погребувала б і собака» [2, 38], змушують чинити злочини чи бути їх співучасником.

Але розбійники знову викрили його і змусили брати участь у злочинах. А містер Браунлоу чекав Олівера, призначивши навіть винагороду тому, хто розкриє певні факти життя дитини. Жадібним до грошей виявився приходський бідл, містер Бамбл, який дав негативну оцінку своєму колишньому вихованцю: *«Олівер – народжений від порочних батьків низького походження; з дня народження у нього проявилися такі риси, як віроломство, невдячність та злість; своє перебування у рідному будинку він закінчив кривавим нападом на одного із хлопчиків. Після цього втік...»*. [2, 118].

Опинившись серед розбійників, юний герой став учасником чергового злочину – пограбування будинку місіс Мейлі. Хоча він не хотів порушувати закон, його змусили, погрожуючи. Прагнучи не заплямувати свої ім'я, у Олівера визрів план порятунку: *«У той короткий проміжок часу, коли хлопчик міг зібратися з думками, він остаточно вирішив, нехай це і коштувало б йому життя, - бігти по драбині, яка вела у передню кімнату і підняти тривогу у будинку. Приймаючи таке рішення, він відразу пішов до дверей...»*[2, 149]. Олівер Твіст ледве не поплатився життям, його було поранено у будинку місіс Мейлі. Місіс Мейлі та її вихованця Роз з жахом побачили, що злодій – маленький хлопчик. Жінки співчутливо поставилися до юного злочинця, лікували його, боролися за життя дитини. Вони були переконані, що хлопчик чесний і щирий у своїх вчинках і словах: *«Подумайте, який він молодий, - сказала Роз. Можливо, він не знав материнської любові, домашнього затишку. Можливо, негарне ставлення, голод і погрози змусили його зійтися з людьми, які і примусили піти на злочин...»*. [2, 192]. Після одужання Олівер залишився у будинку пані, розпочалося щасливе життя, насичене яскравими подіями і відданими люблячими людьми: *«Так промайнули три місяці – три місяці, які в житті звичайного смертного могли бути безмірним щастям, а в житті Олівера стали по-справжньому блаженством. Відданість – з одного боку, глибока вдячність – з іншого»*. [2, 211]. Герой опанував ази науки, допомагав по господарству, піклувався про місіс Мейлі та Роз. Кожного дня героя не полишали думки про зустріч з містером Браунлоу. Письменник ввів даний епізод у роман. Він став ключовим для подальшого життя юного героя.

У романі ще одна група пригод Олівера Твіста була пов'язана з розкриттям таємниці його народження та зі спадщиною, якою родич хлопчика Монкс (брат по батькові) незаконно хотів скористатися: *«Був заповіт, який знищили. У ньому згадувалося про дитину, яка могла стати наслідком цього печального зв'язку; дитина народилася, і, коли ви, Монкс, випадково її зустріли, у вашій голові з'явилися підозри. Хлопчик був дуже схожий на вашого батька. Ви направилися туди, де він народився, і знищили всі докази його народження...»*. [2, 327]. Істину встановив містер Браунлоу. Виявилося, що матір'ю головного героя була молода особа Агнес Флемінг, яка, закохавшись у містера Ліфорда, друга батька, старшого за неї, довірилася йому і завагітніла. Батько Олівера мав невдалий досвід сімейного життя, розлучився з першою дружиною, і влаштував своє життя. Незабаром після новини про вагітність

коханої, помер, залишивши заповіт, у якому частина його спадку належала Агнес та її новонародженій дитині. Молода мати під час пологів теж померла. Таким чином, немовля народилося круглою сиротою.

Погляди Чарльза Діккенса як письменника-гуманіста знайшли повне втілення у фіналі роману. Твір завершився щасливо: Олівер отримав спадщину, з'ясувалося, що Роза Мейлі є його тіткою (сестрою померлої матері). Містер Браунлоу всиновив хлопчика. Фінал роману справді казковий: *«Містер Браунлоу всиновив Олівера. Оселившись із ним та старою економкою на відстані милі від приходського будинку, в якому жили їхні добрі друзі, він виконав єдине бажання відданого і люблячого Олівера: всі близькі люди зібралися разом і зажили таким щасливим життям, яке можливе тільки у такому непередбачуваному світі»*. [2, 357]

Олівер Твіст пробачив братові всі його підступні дії і щедро поділився спадщиною. Його серце переповнене вдячністю своїм рятівникам.

Героєві роману пощастило. На своєму життєвому шляху він зустрів співчутливих людей, які допомогли. Своєю довірливістю вони підтримали в очах дитини впевненість у тому, що, незважаючи на соціальний стан, людина може бути щасливою, повірили у його сили. З вище зазначеного можна зробити висновок, що образ Олівера ідеальний. Його характер не змінився протягом роману: він не потрапив під вплив обставин, навіть перебуваючи серед шахраїв. Таким чином, соціальні конфлікти у романі поступилися місцем ідилічному щасливому завершенню. Щирість, жаль до людей, намір жертвувати собою задля них – це якості, заради яких тільки й варто жити. Вони є або їх немає, незалежно від того, на якій соціальній сходинці перебуває людина. Але без них життя втрачає сенс.

Цікавою і вагомою є авторська думка у фіналі роману про людське щастя: *«Без глибокої любові, доброти сердечної та вдячності до того, чий закон - милосердя»*

Роман має щасливий кінець, за що авторові докоряли і за життя, а особливо після смерті. Але відповідний фінал – це одна із рис філософії письменника. Він вважав, що література має велике виховне значення, впливає на свідомість, а щасливий фінал стверджує оптимізм, радощі життя, гармонію, дає надію на те, що людина ніколи не буде самотньою.

Відтак, у романі було відображено християнські погляди письменника: він вірив у переможну силу добра. Добро і зло – два композиційні центри у романі. Добро у романі постало піднесено ідеальним, тоді як зло – хиже, маніакальне і не має раціонального пояснення. Добро обов'язково мусить перемогти – ось надія, яка живить уяву письменника.

Тема дитинства у творчості Чарльза Діккенса розкрила гуманістичне спрямування таланту письменника, утвердила добро і справедливість, засудила байдужість суспільства у ставленні до дітей-сиріт. У висвітленні долі дитини-сироти у романі «Пригоди Олівера Твіста» намітилися й провідні ознаки творчого методу митця:

1. Детальна увага до моральної проблематики;
2. Повчальний зміст твору;

3. Уміння засобами сатири та іронії показати складні перипетії долі маленького героя;
4. Гуманізм у ставленні до простої людини

Діккенс – великий мрійник-романтик і в житті, і у творчості. Він вірив, що за допомогою проповіді добра, правди і краси можна зробити світ кращим. Віра у маленьку людину ще раз переконливо засвідчила великий гуманізм автора.

Дана стаття – один із перших підступів до вивчення матеріалу, значущість якого не була належним чином оцінена і досліджена. Не викликає сумніву і той факт, що вона слугуватиме розширенню та поглибленню наших уявлень про творчість та особистість Чарльза Діккенса.

Література

1. Богачевська Л. Художнє втілення дитячих образів у творчій спадщині Чарльза Діккенса та Володимира Винниченка // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2004. - №3. – С.14-18
2. Діккенс Ч. Приключення Олівера Твіста.- М., 1985. – 358с.
3. Зіневич Л.С. «Є темні сили на землі, але тим яскравішим здається світло...». Матеріали до проведення уроків по вивченню творчості Чарльза Діккенса. 10 клас. // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1998. - №8. – С.24-28
4. Зигус У. Мир Чарльза Діккенса. – М.,1975
5. Лібман З. Чарльз Діккенс: Життя і творчість. – К., 1982
6. Мосейчук М.Я. «Пригоди Олівера Твіста» - сумна книга про дитину-сироту. Урок прес-конференція за романом Ч.Діккенса // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2007. - №12. – С.3-4
7. Михальская Н. Чарльз Діккенс: Кн. Для учащихся. – М., 1987
8. Пирсон Х. Діккенс. – М.,1963
9. Султанов Ю. Принципы Добра. Художественный мир Ч.Діккенса // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2001. - №9. – С.51-56
10. Тугушева М. Чарльз Діккенс: Очерк жизни и творчества. – М.,1979
11. Урнов Д. Чарльз Діккенс и его роман «Приключення Олівера Твіста» // Предисловие к роману Ч.Діккенса «Приключення Олівера Твіста». – М.: Просвещение, 1985. –С.5-10
12. Шахова К. Смуток і сміх Чарльза Діккенса // Шахова К. Нариси творчості зарубіжних письменників-реалістів ХІХ –ХХ ст. – К., 1975

Анотація

У статті розглядається прозова спадщина англійського письменника-реаліста Чарльза Діккенса. Особлива увага приділяється детальному аналізу автобіографічного сатиричного роману «Пригоди Олівера Твіста». Пропонується авторське бачення образу дитини-сироти. Описується складний шлях Олівера Твіста до щасливого життя: народження та виховання у

робітному будинку, вимушене проживання серед ватаги лондонських злодіїв, знайомство зі співчутливими та добрими людьми, отримання спадщини та щасливе майбутнє життя. Підтверджується думка письменника про те, що добро завжди перемагає зло.

Ключові слова: Чарльз Діккенс, роман, дитинство, дитина, робітний будинок, гуманіст, гуманістичний світогляд.

Анотація

В статті розглядається прозаїчне насліддя англійського письменника-реаліста Чарльза Діккенса. Особливу увагу приділяється детальному аналізу автобіографічного сатиричного роману «Приклучення Олівера Твіста». Пропонується авторське бачення образу дитини-сироти. Описується складний шлях Олівера Твіста до щасливої життя: народження і виховання в робітничому домі, примусове проживання серед ватаги лондонських злодіїв, знайомство з співчутливими та добрими людьми, отримання спадщини і щаслива майбутня життя. Підтверджується думка письменника про те, що добро завжди перемагає зло.

Ключевые слова: Чарльз Диккенс, роман, детство, ребенок, рабочий дом, гуманист, гуманистическое мировоззрение.

Summary

The article is dedicated to investigation the epic creations by English writer Charls Dickens. The main attention is concentrated to detailed analyses of autobiographic and satirical novel «The adventures by Oliver Twist». In the article is proposed the author's interpretation the character of child-orphan. The author describes Oliver Twist's complicated rout to his own happiness: birth and upbringing in the work-house, living among the gang of London's criminals, making acquainted with kind and sympathetic peoples, receiving the inheritance and happy future. In the article is confirmed Dickens's idea that kindness always wins.

Key words: Charles Dickens, the novel, childhood, child, work-house, humanist, humanistic word outlook.